THIẾT KẾ CÁC CHỦ ĐỀ/BÀI HỌC TRONG DẠY HỌC PHÂN MÔN LỊCH SỬ (MÔN LỊCH SỬ - ĐỊA LÍ) Ở CẤP TRUNG HỌC CƠ SỞ

Nguyễn Thị Thanh Thúy
Trường Đại học Thủ đô Hà Nội

Tóm tắt: *Trong bối cảnh đổi mới giáo dục theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, việc xây dựng kế hoạch bài dạy theo hướng phát triển phẩm chất và năng lực học sinh trở thành yêu cầu bắt buộc và cấp thiết đối với giáo viên. Xuất phát từ lí luận về vai trò của kế hoạch bài dạy và thực tiễn triển khai Công văn số 5512/BGDĐT-GDTrH năm 2020, nghiên cứu tập trung làm rõ quan niệm về kế hoạch bài dạy và kế hoạch dạy học các chủ đề lịch sử, đồng thời hướng dẫn thiết kế các bài học hiệu quả theo định hướng phát triển năng lực. Kết quả nghiên cứu chỉ ra rằng một kế hoạch bài dạy chất lượng cần xác định rõ mục tiêu (kiến thức, năng lực, phẩm chất), sử dụng hiệu quả thiết bị dạy học và học liệu đồng thời tổ chức chặt chẽ tiến trình dạy học gồm các hoạt động: khởi động, hình thành kiến thức, luyện tập và vận dụng. Kết quả này có ý nghĩa trong việc nâng cao chất lượng dạy học Lịch sử, góp phần cụ thể hóa việc thực hiện chương trình Chương trình Giáo dục phổ thông 2018. Nghiên cứu cũng đề xuất giáo viên cần vận dụng linh hoạt khung giáo án theo Công văn 5512, xây dựng các kế hoạch bài dạy chủ đề/bài học sáng tạo, phù hợp thực tiễn, đồng thời thúc đẩy tư duy độc lập và kỹ năng giải quyết vấn đề cho học sinh.*

Từ khóa: *Giáo viên, kế hoạch bài dạy, Lịch sử, năng lực, phẩm chất.*

Nhận bài ngày 25.02.2025; gửi phản biện, chỉnh sửa, duyệt đăng ngày 26.04.2025
Liên hệ tác giả: Nguyễn Thị Thanh Thúy; email: thuyntt@daihocthudo.edu.vn

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Chương trình Giáo dục phổ thông năm 2018 được xây dựng trên cơ sở tiếp cận năng lực, hướng tới mục tiêu hình thành và phát triển toàn diện phẩm chất, năng lực cho người học. Trong đó, môn Lịch sử và Địa lí cấp Trung học cơ sở giữ vai trò quan trọng trong việc bồi dưỡng cho học sinh những hiểu biết cơ bản, có chọn lọc về tiến trình lịch sử dân tộc và thế giới, cũng như về không gian địa lí tự nhiên, kinh tế, xã hội. Đặc biệt, việc dạy học phân môn Lịch sử không chỉ trang bị tri thức nền tảng, mà còn góp phần hình thành các năng lực đặc thù như: năng lực tìm hiểu lịch sử, năng lực nhận thức và tư duy lịch sử, năng lực vận dụng kiến thức lịch sử vào cuộc sống thực tiễn. Qua đó, học sinh có thể hiểu sâu sắc về các giá trị truyền thống, có thái độ đúng đắn trước các vấn đề của lịch sử dân tộc và nhân loại.

Tuy nhiên, để hiện thực hóa các mục tiêu đó, quá trình dạy học Lịch sử trong nhà trường cần có sự chuyển biến mạnh mẽ về nội dung, phương pháp và hình thức tổ chức dạy học, phù hợp với đặc trưng môn học và tâm lí lứa tuổi học sinh. Đặc biệt, việc thiết kế các chủ đề/bài học theo hướng phát triển năng lực trở thành yêu cầu cấp thiết trong bối cảnh đổi mới giáo dục hiện nay. Điều này đòi hỏi giáo viên không chỉ am hiểu chuyên môn, mà còn cần có khả năng tổ chức các hoạt động học tập một cách sáng tạo, linh hoạt và khoa học. Mỗi kế hoạch bài dạy cần được xây dựng như một bản thiết kế sư phạm có tính hệ thống, trong đó định hướng rõ mục tiêu, nội dung, phương pháp, học liệu và tiến trình dạy học nhằm khơi gợi sự hứng thú, thúc đẩy khả năng khám phá, phân tích, kết nối và vận dụng tri thức của học sinh. Hơn thế nữa, việc

tổ chức các hoạt động học tập tích cực, đa dạng còn giúp học sinh "sống với lịch sử", cảm nhận được chiều sâu ý nghĩa của các sự kiện, nhân vật, từ đó nâng cao nhận thức công dân, tình yêu quê hương đất nước và ý thức trách nhiệm với cộng đồng.

Xuất phát từ yêu cầu thực tiễn đó, việc nghiên cứu và đề xuất các nguyên tắc, quy trình thiết kế chủ đề/bài học trong dạy học phân môn Lịch sử ở cấp Trung học cơ sở là cần thiết, nhằm góp phần nâng cao hiệu quả dạy học, đáp ứng mục tiêu chương trình và góp phần đổi mới giáo dục lịch sử một cách toàn diện.

2. NỘI DUNG

2.1. Quan niệm về kế hoạch chủ đề /bài học lịch sử

Bài học lịch sử là đơn vị kiến thức cụ thể được giảng dạy trong một khoảng thời gian nhất định (thường là một tiết học) và tập trung vào một vấn đề, sự kiện, hay nhân vật cụ thể trong lịch sử. Mục tiêu bài học nhằm giúp học sinh nắm bắt được một khía cạnh cụ thể của lịch sử, từ đó hiểu sâu hơn về sự kiện, nhân vật hay vấn đề đó.

Chủ đề lịch sử là một tập hợp các bài học có liên quan đến nhau xoay quanh một chủ đề lớn, thường bao quát một phạm vi rộng hơn và có thể kéo dài qua nhiều tiết học. Mục tiêu chủ đề nhằm giúp học sinh có cái nhìn tổng quát và hệ thống về một chủ đề lớn trong lịch sử, từ đó hiểu rõ hơn về bối cảnh và ý nghĩa của các sự kiện, nhân vật hay hiện tượng liên quan.

Theo hướng dẫn trong Công văn số 5512/BGDĐT-GDTrH năm 2020 của Bộ Giáo dục và Đào tạo (GD&ĐT) [1], kế hoạch bài dạy hay giáo án giúp giáo viên xác định rõ ràng về các mục tiêu, nội dung, phương pháp, phương tiện dạy học. kế hoạch bài dạy không chỉ đóng vai trò như một bảng tổng hợp hướng dẫn mà còn là nguồn tài liệu tham khảo quan trọng giúp giáo viên đảm bảo việc giảng dạy đi đúng theo mục tiêu đã đề ra, tạo điều kiện để giáo viên phát triển bài học một cách logic, khoa học và hiệu quả. Mộtkế hoạch bài dạy được thiết kế tốt sẽ cung cấp một sơ đồ rõ ràng cho từng hoạt động trên lớp, giúp giáo viên tổ chức lớp học một cách hợp lý, tạo môi trường học tích cực và nâng cao hiệu quả dạy học. Đồng thời, kế hoạch bài dạy còn giúp giáo viên chủ động hơn trong việc điều chỉnh phương pháp giảng dạy, đáp ứng các vấn đề phát sinh trong quá trình lên lớp. Vì vậy, việc xây dựng kế hoạch bài dạy không chỉ là một nhiệm vụ mang tính thủ công mà còn là một công việc quan trọng, quyết định sự thành công của bài giảng.

Căn cứ theo Phụ lục IV ban hành kèm theo Công văn số 5512/BGDĐT-GDTrH năm 2020 hướng dẫn về mẫu Kế hoạch bài dạy (giáo án) dành cho giáo viên, Vụ trưởng Vụ giáo dục trung học giải thích mẫu giáo án 5512 và "thư công tác có cấu trúc như sau: I. Mục tiêu; II. Thiết bị dạy học và học liệu; III. Tiến trình dạy học [2].

a) Mục "*Mục tiêu bài học*" - trong giáo án cần xác định ngắn gọn, rõ ràng những kiến thức, năng lực và phẩm chất cần hình thành cho học sinh. Đặc biệt, giáo viên cần chú trọng mục tiêu về năng lực, khả năng vận dụng, giúp học sinh biết cách áp dụng kiến thức vào các tình huống thực tế, phân tích và giải quyết vấn đề một cách linh hoạt. Về phẩm chất, bài học cần hướng đến việc bồi dưỡng tinh thần trách nhiệm, sự trung thực, tôn trọng sự thật và lòng yêu nước. Những phẩm chất này giúp học sinh có thái độ đúng đắn, từ đó hình thành ý thức công dân và tinh thần học tập suốt đời. Như vậy, giáo án không chỉ truyền đạt tri thức mà còn góp phần rèn luyện những phẩm chất và năng lực quan trọng cho người học.

b) Mục "*Thiết bị dạy học và học liệu*" - trong giáo án đóng vai trò quan trọng trong việc nâng cao chất lượng giảng dạy. Các thiết bị như máy chiếu, tranh ảnh, sơ đồ hay video giúp bài học trở nên sinh động, trực quan, giúp học sinh dễ tiếp thu hơn. Việc sử dụng học liệu phù hợp như phiếu học tập hay bài tập nhóm cũng làm tăng sự tương tác, giúp học sinh chủ động tham gia vào bài học. Đồng thời, sự kết hợp giữa công nghệ và học liệu hiện đại giúp bài giảng hấp dẫn hơn, kích thích tư duy sáng tạo. Học liệu cũng giúp giáo viên tổ chức bài giảng khoa học, logic, tránh lan man. Ngoài ra, một số môn học cần thí nghiệm hoặc mô hình thực tế để học sinh có cơ hội thực hành, vận dụng kiến thức. Khi có sự hỗ trợ của thiết bị giảng dạy, giáo viên

có thể tiết kiệm thời gian truyền đạt kiến thức và dành nhiều thời gian hơn cho các hoạt động thảo luận, thực hành. Nhờ đó, chất lượng dạy và học được nâng cao, giúp học sinh tiếp thu kiến thức hiệu quả hơn.

c) Mục "*Tiến trình dạy học*" - Đây là mục quan trọng nhất trong giáo án, gồm bốn hoạt động, cụ thể:

1- Hoạt động mở đầu/khởi động: Đóng vai trò quan trọng trong quá trình dạy học, giúp tạo hứng thú, khơi gợi sự tò mò và kích thích tư duy của học sinh. Trong hoạt động này, giáo viên có thể sử dụng câu hỏi gợi mở, tình huống thực tiễn, trò chơi hoặc video để thu hút sự chú ý. Học sinh sẽ phát biểu vấn đề, xác định nhiệm vụ học tập, từ đó hình thành động lực tiếp thu kiến thức mới. Việc khởi động hiệu quả giúp kết nối bài học với thực tiễn, tạo tiền đề cho quá trình học tập chủ động và sáng tạo.

2- Hoạt động hình thành kiến thức mới: Đây là giai đoạn quan trọng trong quá trình học tập. Trong hoạt động này, học sinh được hướng dẫn giải quyết vấn đề, thực thi nhiệm vụ đặt ra từ hoạt động khởi động. Quá trình này giúp học sinh chiếm lĩnh kiến thức, rèn luyện kỹ năng mới và bổ sung vào hệ thống tri thức của bản thân. Giáo viên có thể sử dụng tài liệu, sơ đồ, hình ảnh, video hoặc tổ chức thảo luận để giúp học sinh tiếp cận nội dung bài học. Học sinh cần chủ động quan sát, phân tích, so sánh, khái quát hóa kiến thức. Việc trao đổi nhóm hoặc thuyết trình cá nhân giúp phát triển khả năng tư duy độc lập và làm việc nhóm. Khi học sinh tiếp nhận kiến thức theo cách chủ động, họ sẽ ghi nhớ lâu hơn và hiểu sâu hơn. Quan trọng hơn, các kỹ năng học được trong giai đoạn này không chỉ áp dụng trong bài học mà còn hỗ trợ học sinh tư duy phản biện, giải quyết vấn đề thực tế. Từ đó, học sinh không chỉ có kiến thức mà còn phát triển kỹ năng cá nhân một cách toàn diện.

3- Luyện tập và thực hành: Là giai đoạn quan trọng trong quá trình học tập. Sau khi tiếp thu kiến thức mới, học sinh cần vận dụng để trả lời câu hỏi, làm bài tập hoặc thực hiện các hành động cụ thể. Quá trình này giúp củng cố kiến thức đã học, đảm bảo sự hiểu biết sâu sắc hơn. Đồng thời, học sinh có cơ hội rèn luyện các kỹ năng thực hành thông qua các hoạt động thực tế. Bằng cách áp dụng kiến thức vào các bài tập, học sinh có thể kiểm tra mức độ hiểu bài của mình. Điều này giúp phát hiện ra những điểm còn thiếu sót để điều chỉnh kịp thời. Luyện tập thường xuyên còn giúp tăng cường khả năng tư duy logic và giải quyết vấn đề. Ngoài ra, thông qua việc thực hành, học sinh có thể phát triển tư duy sáng tạo. Hoạt động này không chỉ giúp tiếp thu kiến thức mà còn rèn luyện sự tự tin khi áp dụng vào thực tiễn. Nhờ đó, quá trình học tập trở nên hiệu quả và bền vững hơn.

4- Hoạt động vận dụng: Sau khi hoàn thành hoạt động luyện tập, giáo viên hướng dẫn người học tham gia hoạt động vận dụng và mở rộng. Quá trình này giúp mở rộng hiểu biết và nâng cao kỹ năng cần thiết. Việc giải quyết các vấn đề đặt ra tạo điều kiện để học sinh tự rèn luyện, bổ sung vào hệ thống tri thức của bản thân. Điều này giúp họ có cái nhìn toàn diện hơn về bài học. Nhờ đó, họ có thể tự tin giải quyết các nhiệm vụ phức tạp hơn. Kết quả cuối cùng là sự phát triển toàn diện về tư duy và năng lực cá nhân.

Như vậy, mỗi hoạt động trong tiến trình dạy học đều có vai trò quan trọng, góp phần giúp học sinh tiếp thu, rèn luyện và vận dụng kiến thức một cách hiệu quả. Giáo viên cần linh hoạt trong tổ chức các hoạt động để tạo hứng thú, khuyến khích tư duy sáng tạo và nâng cao năng lực cho người học. Sự kết hợp chặt chẽ giữa các giai đoạn sẽ giúp quá trình học tập trở nên sinh động, hiệu quả và bền vững hơn.

2.2. Hướng dẫn thiết kế các chủ đề/bài học hiệu quả trong dạy học phân môn Lịch sử cấp Trung học cơ sở theo chương trình Chương trình Giáo dục phổ thông 2018

Kế hoạch bài dạy (giáo án) là yêu cầu bắt buộc đối với giáo viên khi giảng dạy, được quy định trong Điều lệ nhà trường. Bên cạnh đó, Công văn 5512 với Phụ lục IV đưa ra khung kế hoạch bài dạy nhằm hướng dẫn giáo viên soạn bài theo định hướng đổi mới phương pháp và kỹ thuật giảng dạy, giúp phát triển phẩm chất và năng lực học sinh.